

KO PROIZVODI LITERARNE VREDNOSTI I ZA KOGA?

(MARJANA ĐUKIĆ, PROIZVODNJA LITERARNIH VRIJEDNOSTI, PODGORICA: NOVA KNJIGA, 2020, 167 STR.)

*Biljana Tešanović, Univerzitet u Kragujevcu, FILUM,
biljana.tesanovic@filum.kg.ac.rs*

Recenzija

DOI: 10.31902/fli.35.2021.18

Autorska monografija prof. dr Marjane Đukić, *Proizvodnja literarnih vrijednosti*, plod je višegodišnjeg istraživanja i značajan doprinos oblastima francuske i frankofone književne istorije i književne teorije 19. i 20. veka. U tradiciji francuskih novih istoričara, kako s pravom podvlači jedan od recenzenata, dr Igor Perišić, ona odvažno, već od naslova, dovodi u pitanje „proizvodnju” okamenjenih kanona književne produkcije, u čijoj senci trajno ostaju ne samo marginalizovani pisci – u koje treba ubrojati i pripadnike manjinskih zajednica, već i „male” književnosti – u koje spadaju i frankofone. Uvod u materiju započinje „Istorijom odsutnih”, čiji polemički ton, prožet humorom, budi čitalački entuzijazam, kao što to čini i buntovno preispitivanje nasleđenih kataloga i spiskova klasičnih autora („Ko, zapravo, vrednuje delo?”), ili način odabira najnovijih pretendenata za uvrštavanje u iste („Famozne književne nagrade”), kada se zna da je žiri književnih nagrada, otkako postoje, vrlo retko prepoznao stubove današnjih istorija književnosti.

Studija je podeljena na četiri poglavlja, teorijski utemeljena; u prvom, naslovljenom „Književnokritičarski posao istorije književnosti”, autorka detaljno razmatra pitanje kritičkog vrednovanja, pri kojem su teoretičari i istoričari književnosti razapeti između sopstvene subjektivnosti, s jedne strane, i naučnog pristupa, ili dominantne kritičke paradigme određene epohe sa druge. Njihov zadatak je od krucijalne važnosti jer se programi nastave književnosti, od osnovnog do akademskog

nivoa, zasnivaju na istorijama književnosti. M. Đukić daje i kratak pregled poznatih teorija književnosti nekadašnjeg srpskohrvatskog jezičkog područja, kako bi u kontekstu ranijih istraživanja, u plodnoj razmeni sa priznatim autorima (među kojima su Ivo Tartalja, Milivoj Solar, Zdenko Lešić ili Petar Milosavljević) razgraničila i definisala naučne discipline o kojima će u studiji biti reč, a čije prožimanje omogućava da pojedini tekstovi vremenom dobiju status kanonskih.

Drugo poglavlje, naslovljeno „Odgovori tradicije“, daje kratak istorijski pregled pretpozitivističkih doprinosa, a zatim dijahronijski razmatra rad najpoznatijih kritičara 19. veka (Sent-Beva, Ipolita Tena), kao i onih manje poznatih široj publici koji su većinom profesori književnosti (Abel-Fransoa Vilmen, Dezire Nizar, Žan-Žak Amper), podvlačeći uticaj pozitivizma na uvođenje naučne metode u proučavanje književnosti, čemu je najviše doprineo Ten. Formiranje „književne nauke“ (Amper) podupire i razvoj prirodnih nauka: objavljujući 1914. *Evoluciju žanrova u istoriji književnosti*, Ferdinand Brintjer (Tenov učenik) na književnost gleda iz perspektive Darwinove teorije evolucije. Ovo poglavlje ne zaboravlja ni novinsku kritiku, ni kritičare među piscima poput Oktava Mirboa, dok je Gistavu Lansonu, autoru najpoznatije francuske istorije književnosti, dato više mesta nego ruskom formalizmu i strukturalizmu zajedno, što on u datom kontekstu zaslužuje. Nove književno-teorijske orijentacije ostavljaju trag: poststrukturalizam na američkim univerzitetima zauzima se za preispitivanje kanona i transnacionalne preglede.

Na hijerarhiju u književnosti gleda se iz novog ugla u trećem poglavlju monografije, naslovljenom „Francuska i/ili frankofona književnost“. M. Đukić s pravom osporava činjenicu da francuska književnost nije i frankofona (budući da termin *frankofon* označava govornika francuskog jezika), već imaju hijerarhizovan međusobni odnos „centra“ i „periferije“. Podela se vrši i na liniji Sever/Jug, pa se pisci kao što su Beket, Jonesko ili Kundera ne smatraju *frankofonim autorima*, kao pisci sa Juga (Sengor, Eme Sezer), koji nemaju isti tretman. Francuska 21. veka zadržava ovu dihotomiju, koju više ne prihvataju potpisnici manifesta iz 2007. (Glisan, Le Klezio, Nensi Hjuston, Vaberi, Mabanku); ovi pisci odbacuju dotadašnje etikete (*frankofona*,

kreolska književnost) i biraju transnacionalan termin koji ukazuje na pripadnost književnosti celog sveta pisanoj na francuskom jeziku, *književnost-svet (littérature-monde)*. Promene se dešavaju i na nacionalnom nivou, tako je *kanadsko-francuska* književnost postala *kvebeška*.

M. Đukić podseća u četvrtom poglavlju („Da li je transnacionalno neprijatelj nacionalnom?”) da su klasične poetike bile nadnacionalne, dok je pojam nacionalne književnosti prevladao sa nastankom istorije književnosti kao discipline nauke o književnosti; u eri globalizacije primetno je vraćanje transnacionalnim pogledima na književnost, ali i otpor na koji ta tendencija nailazi. Autorka odbija politizaciju ovog pitanja, zastupajući stav da je reč o opiranju konzervativnih evropskih centara književne dominacije – frankofonog, ali i hispanoameričkog i anglofonog – rekanonizaciji i novoj hijerarhizaciji književnih vrednosti. Nasuprot tome, upravo je održavanje književne periferije, sa nametnutim jezikom „velikih nacija”, zadržavanje vremenom pregaženog „nasleđ[a] imperijalističkog službenog nacionalizma”, kako to formuliše Benedikt Anderson (1998, 108, u: Đukić 2020, 136). Pritom, autorka s pravom ističe da ne postoje jasni kriterijumi uključivanja stranih pisaca u francusku književnost: potpomognut institucijama, „centar” bira i pripaja samo sigurne vrednosti, čime lišava najboljih „periferne” književnosti.

Iz ovog kratkog pregleda po poglavljima monografije M. Đukić, može se zaključiti da vrednovanje i kanonizacija dela francuske književnosti, pri kojima se književnici često marginalizuju po nacionalnoj, manjinskoj ili rodnoj osnovi, predstavljaju osnovnu problematiku kojom se bavi, a na koju se nadovezuje otpor relativizovanju tradicionalnih vrijednosti i suštinskoj rekanonizaciji. Iskusan istraživač, što pokazuju i njene ranije publikacije iz ove oblasti, autorka sa velikom sigurnošću vrši odabir relevantnog korpusa i sažimanje teorija, prateći ciljeve istraživanja koje na samom početku vrlo jasno postavlja: preispitivanje sâmog procesa kanonizacije književnih dela i manjkavosti rekanonizacije na primeru francuske književnosti. Drugim rečima, ona vrlo smelo problematizuje status etabliranih književnih vrednosti: na osnovu kojih kriterijuma se one u datom

momentu prosuđuju i proglašavaju vanvremenskim vrednostima jedne kulture, budući da stečeni status književnih klasika odoleva vremenu, dok su rekanonizacije vrlo retke, ili samo periferne? Kada do njih ipak dodje, one ne vodi izmeni kanona, već se ograničavaju na dodavanje odsutnih tekstova, otrgnutih od zaborava, ili na vraćanje drugih iz istorije književnosti u književnu istoriju. Mada se ovo istraživanje fokusira na jednu od „zapadno-centrističkih” svetskih književnosti, ono se temelji na suštinskom preispitivanju fenomena kritičke recepcije i vrednovanja književnih dela, nevezanom za određeno podneblje ili epohu, a pokrenuta pitanja više su nego relevantna i za druge književnoistorijske i književnoteorijske baštine; zajedničko im je da retko preispituje etabrirane vrednosti, što studiji M. Đukić daje posebno mesto i značaj u nauci o književnosti. Ona i sama beleži da je „pitanje kanona i rekanonizacije revolucionarno” (Đukić 2020, 154).

U nauci je najvažniji kvalitet pitanja, jer on predodređuje mogući domet istraživanja. Težeći desakralizaciji statusa velikih pisaca, i plodnoj, dinamičnoj i vazda otvorenoj raspravi sa literarnom i književnoistorijskom tradicijom, koju ne želi da ruši već samo osavremeni i obogati, M. Đukić daje inspirativne odgovore, sa kojima se čitalac ne mora složiti, ali im ne može osporiti istinoljubivu odvažnost pri tumačenju činjenica i donošenju zaključaka. Na primer, autorka smatra da je vezivanje književnosti za naciju romantičarski koncept koji treba prevazići, ali je svesna da do toga najverovatnije neće doći, jer ovakav stav ima previše ideoloških protivnika – čitava Evropa 21. veka razmišlja u okvirima nacionalnih književnosti (Đukić 2020, 139). Osim toga, ova studija sistematski uzima u obzir najnovije tokove nauke o književnosti, koje dosledno uključuje u ishode istraživanja. Pošto je sagledala sve aspekte odnosa francusko/frankofonih književnosti, autorka s pravom konstatuje potrebu za institucionalnim promenama u Francuskoj i redefinisanjem pojmova. Uzimajući u obzir da bi termin *frankofona književnost* (u jednini) ostao neprihvatljiv za senzibilitet novovekovnih pisaca, da je *književnost-svet* prevod „problematične konstrukcije” sa engleskog *World Literature* (Đukić 2020, 131), ona smatra da je *književnost na francuskom* najjednostavnije rešenje, ali da je

nerealno očekivati da Francuska otvori svoj knjiženi prostor novim piscima i spoji pomenute književnosti pod zajednički imenitelj.

Monografija M. Đukić zagledana je u budućnost, te adekvatnim metodološkim pristupom otvara plodnu naučnu perspektivu, što treba istaći kao njen poseban kvalitet; posle obnove književnoistorijskih istraživanja krajem prošlog veka, autorka sa neskrivenim entuzijazmom zaključuje da formalističke i (post)strukturalističke studije nisu zamenile istorije književnosti i razmatra mogućnost nove discipline, koja je i nova vizija obnovljenih ovovekovnih književnoistorijskih istraživanja podignutih na meta-nivo: *metaistoriju književnosti*, čiji je naziv skovan po analogiji sa kantovskim terminom *metakritika*. Suvereno vladajući torijsko-pojmovnim aparatom, autorka *Proizvodnjom literarnih vrijednosti* problematizuje značajna pitanja, koja se obično ne postavljaju pri proučavanju književnosti, i istovremeno predlaže koherentne odgovore, nenametljive i otvorene za diskusiju, koji, kada se uzme u obzir njen celokupni dosadašnji rad, ukazuju na retku naučnoistraživačku doslednost.